

Sää'mnuōri õõlmásceälkkmōš äimm-muttsest

Tät lij õõlmásceälkkmōš tá'vvjännmallša sää'mnuōri konferee'nsest, koon õ'nne 23. pã'rggmannu 2021. Õõlmásceälkkmōšš liã valmštam Sää'mtee'gg nuõrisuãvtõõzz Lää'ddest, Ruõccãst da Taarrast. Õõlmásceälkkmōšš tuejje konferee'nsest da tõt liã valmštõõllãm nuõrisuãvtõõzz. Tät õõlmásceälkkmōš tãimmai tãimmam-maallãn sää'mnuōrid pã'l valdiaraaji äimm-muuttãs vuãstta.

Tobdstep äimmõskriis da mij fe'rttjep ä'lğged tãaimaid. Mij alggmeer vuei'nnep äimm-muttãz seu'rrjõõzzid vuõssmõssãn da kõrrsõbin. Kĩççlõddãp ju'n vaikkõõzzid kĩõlsteen, jie'llemvue'jjsteen da ä'rbbvuõðlain vuu'deen. Alggmeer kĩççlã'dde äimm-muttãz kõrrsõbin ouddmiãrkkãn, gu äimmõs pakkãn kuei't vuãra jã'ttlubun aarktlain vuu'din. Sää'mnuõr liã pe'cclõõžžãst äimm-muttãz vaikkõõzzin jeãrbõ'žžen sã'mmlai ä'rbbvuõðlaid jie'llemvue'jjid da kulttuure.

Mij sã'mmla leãp õhtt meer neellj valdia se'st. Mee'st lij jii'jjen historãm da jie'llemvue'kkem da mee'st lij še jiõççmie'rreemvuõiggãdvuõtt. Mee'st lij vuõiggãdvuõtt mij jie'llemvue'jjid da äãrvid vuãðdee tããl'lõ'žže, sosiaalõ'žže, da kulttuurlõ'žže õõudãsviikkmõ'žže. Pãã'jdã'ttep, što õhttsãžtuãj sãã'mnuõri kõõskãst älgg stããnãd õhttsain noorõõttmõõžžin da teivvmõõžžin. Pãã'jdã'ttep še, što õhttsãžtuãj sã'mmlai kõõskãst pã'l valdiaraaji da jee'res alggmeeraivui'm älgg priorisã'stted.

” Gu mõõnte'ççim sãã'mkĩõl, tõt viiggçi mie'ldeš suur vue'zz jie'llmest. Mãttmi na'zvaanivui'm tõt lij tã'lkkĩõll, koin vuei'ttep kommunikã'stted.”

Ä'rbbvuõð teãð mie'ldd puk liã õhttvuõðãst juõ'kkãrra. Mij õhttsãž vã'žžel ä'lğge vuei'nned ceãlaivuõttãn jiã-ka jeãrben. Pãã'jdã'ttep, što takai vuãinalm vue'stllãnji, mij vã'žžel jiã leãkku pãi kulttuurla, ba še sosiaal'la. Õõlgtep, što sã'mmlai vuõiggãdvuõðid Ruõšš beã'l Sãã'mjãnnam pue'ree da sij vuõiggãdvuõðid jie'nnkĩõ'lle, kulttuu're da sosiaal'lõ'žže tãimm'mõšše stããnee.

Ä'rbbvuõðlõ'žže sã'mmlõ'žže jie'llemvuãkka kollai õhttvuõtt luõttu da tõn suejjumšã. Mij sã'mmla leãp jãlštam luãðast äã'kkpõõ'jin äã'ljeen. Mij ä'rbbvuõð'jjid kollai, što luãð ci'sttje da tõ'st vã'ldde pãi tõn, mãi'd taarbše. Ä'rbbvuõðla vu'vddem liã vuõss-sãã'jest kĩõl

jeälláttmõžžâst, ä'rbvuõtt-teâđ seeiltummšest da jiõččmie'rreemvuõiggâdvuõđ čõõđ viikkmõžžâst. Pââ'jdâ'ttep, što ták määdd â'lğge staañad ä'rbvuõđlaid jie'llemvue'jjid. Tõk vuei'tlvâ'stte määddai sue'jjummuž pä'rteemñallšen määddâñnmõžžâst da â'ñne mij kiõl da kulttuur jie'll'jõ'žžen.

”Jää'dam mie'cest určmen. Jiõm vuaitči tuejjeed nu'tt,jõs ij le'čče puu'ttes äimm,le'čči kuäivvâž le'be mõõk-ne jie'res”

Õhttõžžâm puärsab vuäzzla kue'dde vääžnai ä'rbvuõtt-teâđ da tõt älgg noorrâđ. Me'st lij vuõiggâdvuõtt mättjed sij täaidaid da ä'rbvue'jjid. See'st lij še raavâs õhttvuõtt määddaid, kook ä'lğge seillted puõ'tti puõlvvõõggid. Valdai lij vääžnai teäggted vuei'tlvažvuõđid ä'rbvuõtt-teâđ ruõkkmõ'sše de tøn vää'ltummšest puõ'tti puõlvvõõggid..

Õõlgtep, što ä'rbvuõtt -teâđ kâ'ğge tää'ssärvsânji teâđ käivvan, gu tu'tkkeep da mainstep äimm-muttsest, vuu'di äñnmõžžâst da ä'rbvuõđlain jie'llemvue'jjin.

” Leäm mättjam jiännai ää'nemvue'jji täaidaid puärrsin da maaddârpuärrsin de tuäjõõđee'l õhttõžž vuäzzlaivui'm da ä'rbvuõđlai jie'llemvuõ'jjivui'm.

Alggmeer sue'jje 80 prosee'nt maai'lm biodiversitee'ttin. Tobdstep, što määddeñ puõttlqast miõll3iddõs čõõjõõttmen meädda fossiillast puä'lddemaunnsin, gu piõggviõgg da čää'ccviõgg puu'tteei vuei'ñne jânñmen šiõttlõ'žžen energiapuut'tõ'sse. Tãn rä'jje alggmeerai da ärbvuõđlai vuu'di häittvaikkõžžin, de hue'need veâl jeänab määñgnallašvuõđ.

Kuälmad maai'lm mäddvuâla iilâst lij tâ'vvjânmi jie'ğgin da lâu'ññmääddain de puä'res mie'ccin. Sää'mjânñam vuä'mm mie'cc liä vääžnai illñjiõlõõgg. Lâpp da vuä'mm mie'cc liä samai vääžnai še puõccid. Õõlgtep tai mie'cci viirtummši loopptummuž, da što tõid suejjee sä'mmlai jää'dtee'jin.

Leäp še pe'cclõžžâst Sää'mmjânñam tuõddârluâđ vue'jjin da tøn šlaajin, gu kuä'ccevmuõrr-raajj päjjan äimm-muttâz mie'tt hue'neen tuõddâr määñgnallašvuõđ

Gu kulttuur jeäll luâđast da pirrõžžâst, mij õõlgtep, što kuäivâs- da energiaõhttõžž maaccte luâđ alggveärlažnalla. Mij õõlgtep kõrrsab laa'jjid tai õhttõžžzi tääimaide de tuõđlaž jiõččmie'rreemvuõiggâdvuõđid mi'jjid. Jeä'p seänn, što ták põõrgâs päi mainste mi'jjid plaanee'stes, ba õõlgtep tää'ssärvsaid sagstõõllmõžžid da vuõiggâdvuõđ ke'ldded projee'kt.

Tãn šiätt liä jää'ttmen äärrai da siõmmna ääigas kõõsktõttum kolonialisttla ha'ñkõõžž mã't-a Nussir kuäivâsõhttõs, kää'tt kaa'stai ñjie'sšeezvui'm Riehpovuotna, piõggmaalplaanid

Trøndelagast da Rástegaisast Taarrâst, jõnn kuäivasva'rrjummuž Enontekiâst, Á'vvlest da Vuõccust de valdiavuä'mstee'j Svea Skogen meä'ccviirtummuž ouddmiârkkân Luokta-Mávasin da Muonio sää'msii'din Ruõccâst. Mij õõlgtep, što täid ha'ñkkõõzzid looppte samai sõrgg.

”Lij tuõ'di hue'nn ä'sš, jõs kuäivvaz puä'tte mie'ccid. Tâ'l puäzžhâiddmõš da ceâlai sä'mmlaž jie'llemvue'kk læppai.”

“ Teäðast tõ'st i'lla seämma, gu ju'rddep pukid kaa'stid da mä'htt čaa'zzid pe'llste.”

Mij sää'mnuõr tobdstep mõõnniäggsaid IPCC (Intergovernmental Panel on Climate Change) rapoortid, jeärbõššân jeärbužrapoort, kook peäggte 1,5°C pakknummšest da SROCC rapoort miârin da jiõñõõgggin, de 2021 IPCC WG1 AR6 raportt, koon čõõðte på'rggmannust 2021. Puäðõõzz čuä'jte ouddâl vuei'nkâni muttsid tâ'vvjännmallšin algmeer vuu'din. Žee'vetšlaajid mâ't-a puõccid, räaud da jee'res luõsskue'lid, njaal de tâ'vvjännmallša šäädd kook liä samai vääžnai mij pi'rggummsa de kulttuur seillummsa, jâu'dde raaimõõzz teäddõõzz vuälla da tõk vuei'tte puuttâd sooggte'mesvuõ'tte puõ'tti låäji ee'jji äi'ggen, jõs änn'jõž ouu'dummuš juätkkai. Tâi tiõðlai arvõõzzi mäai'nest mij õõlgtep kirsaid da vuõiggädvuõttmeäldlaid tääimaid tâ'vvjännmallšid algmeeraid da jeärbõ'žžen sä'mmlai dommvuu'did, kää'tt tääimmai dooman miârkktee'jid kulttuurid, žee'vtid- da šäddšlaajid de ekosystee'mid, Mõõntummuž tääi'ben liä ää'jjes mõõnnâm. Mij taarbšep kiõrrsânji algmeerai vuõiggädvuõði tobdstummuž, sää'mmteäð sii'skummuž pirrõstu'mmstõõgggin da -vuei'nmin, de staa'nvuu'di raajmõõžž mäddvuu'di seeiltummsen da algmeerai jää'dtem oodummšid da jälltummšid vuu'din, kook liä pe'llstum.

Õõlgtep kirsaid tääimaid äimmõskriis tuästmõššân da tõi vaiggädvuõði rä'tkkmõ'žžen, kook liä peäggtum IPCC rapoortâst. Leäp mainstam äimm-muttâz seu'rrjõõzzin da õhttõõzzâm teivvam vaikkõõzzin ju'n ee'kkpõõ'jid. Jeä'p vuei't uu'ceed vaikkõõzzid, ba mij õlggâp altteed šiõttlõõvymõš tääimaid kulttuur, kiõl da jie'llemvue'jji staa'mõššân. IPCC raportt maainast ra'httid ä'sšteäðaid äimmkriisâst da mij õõlgtep, što valdia vä'ldde rapoort tuõðâst da ku'vddle tiõtti. Tiõtti lij mij peä'lnn.

Mij õõlgtep, što mi'jjid vä'ldde tää'ssveerdlõ'žžen mie'ldd sagstõõllmõõžžid äimm-muttsest nu'tt meersast gu meeraikõskksaž taa'zzin, ä'sštobddjen da teäð tobdjen. Mij taarbšep paai'keen sagstõõllmõõžžin da tuäjjä'rttlin. Mij õõlgtep konkreetlaid tääimaid da jii'jjen mekaniismid laa'jjid, što vuäžžap taarbšem staa' äimm-muttsa šiõttlõõvymõõžžâst.

Mij õõlgtep, što valdia čõõnâ'tte Illneutraalõ'žže da IPCC meä'rtõõllmid peästtiuu'ccummša. Valdia tääim jiä vuäžž hue'need sää'mnuõri jie'llemvue'jjid da kulttuur. Leäp mõõntam määddeen jee'res mäddânnmõ'sše da infrastruktuu're da ää'n mäddeem õõlgte ruännu kolonialism õnnu. Mij jeä'p vää'ld va'stõõžž äimm-muttsest jeä'p -ka uu'd kulttuurâm da

máaddeen táid tåáimaid, gu mij jeá'p leákku va'sttõðzzâst tõ'st, mõðzz táid tåáimaid taarbše.

Mee'st lij vuõiggádvuõtt áâ'nned máaddeen da čää'zreen ä'rbbvuõdlažnaa'lin. Mij pãâ'jdep, što ä'rbbvuõdla sã'mmlai jie'llemvue'jj liã pie'kk mij kulttuurãm. Lij vääžnai, što mee'st lij vuõiggádvuõtt táid máaddaid da čaa'zzid, gu šurr vue'ss mij kulttuu'rest da identitee'ttest kollai tõðzz. Mij vuã'mstummuš máaddaid da čaa'zzid âlgg staanãd. Me'st lij tatt sue'jjeed máaddaid da čaa'zzid keãšt'tee'jin âãnnmõðžžin.

Mij tobdstep ä'rbbvuõdlãnji jie'llemvue'jjen puãzžhãiddmõðžž, kue'llšeellmõðžž, meãccjummuž da noormõðžž da kiõtt-tuãj de tõi ânn'jõž äiggasid harjjtemãã'blkid. Tãk liã raavãš identitee'tt vue'ss da tõk seeilte ä'rbbvuõtt-teãd. Ä'rbbvuõdla jie'llemvue'jji harjjtee'jid âlgg staanãd. Leã'p samai pe'cclõðžžãst åã'n ju'n kuãstjee'jest äimm-muttãz vaikktoðžžin ä'rbbvuõdlaid jie'llemvue'jjid da ceãlai mij kulttuu're.

Leã'p pe'cclõðžžãst puãzžhãaid puõ'ttiãã'jest. Puõcci palggmõš uu'ccad äimm-muttãz vaikktoðžžid. Puõccu pã'rre tuõddãr šããddaid, de tõt uu'ccad vããššjõðttmõðžžid da pei'vvçuõv šeejšãstt ålmma jeãnab. Äimm-muttãz diõtt puõccin liã jeãnab jie'li. Panntãã'zses šõŋŋ tuejjad vaiggádvuõdid puãzžhãiddmõ'sše da lããssad parttsõðvvãm riiskid. Mottjeei šõŋŋ mie'tt lij vã'žžlab ouddãl tie'tted muõtti da jiõŋ keãrddõðžžid, da jiõŋŋkeãrddõðžž hue'nee puõcci porrmõðžž ooccmõðžžãst da neãlggee puõccid. Mij tuãivvap še , što sã'mmlai jie'llemvue'jjin åã'nmem vuejjamneãvvaid rã'jje uu'ccab peãsttjõ'žžen.

Äimmkiãrd pakknemgraadd pãjje'mmen čaa'zzi pakknummša da tõt vaikkat še kue'llšlaajid. Leã'p pe'cclõðžžãst, gu vee'res-šlaaj kaggã'tte tã'vvjãnnam vuu'did. Tãin ouddmiãrkkãn liã ištuum šmã'ggluõss da odd teu'rršlaaj. Äimm-muttãz vaikktoðžž hue'nee tã'vvjãnnam luãd vuãdãid – muõrr-raaj se'rddje tã'vvjubun da pã'jjel 24 graadd pakknemgraadd čaa'zzin akkee vuãjted kõlmm čää'zz kue'lid sooggte'mesvuõ'tte, mã't-a rããudaid, kuuvžid, sã'vvlid, da jee'res šlaajid. Vee'res-šlaaji lãssnummuš čuã'jat, što tõt lij vuei'tlvaž, što tõk ko'rvvee pããiklaid šlaajid. Leã'p pe'cclõðžžãst tõ'st, što čã'ccõðžž kã'škke , jããu'r ocne, teãbb leãvvne da mikroplastiikk kãunnje še Sãã'mjãnnam čaa'zzin. Mij tobdstep pannvuõiggádvuõdmeãldlažvuõd Tenojoogg suãppmõðžžãst, kãã'tt neu'rat pããikla sãã'mõhttoðžž algmeerai vuõiggádvuõdid. Mij õõlgtep, što tãn puãstadvuõd ko'rjee da hããitaid õhtto'sse ko'rvvee. Õõlgtep še tåáimaid, koin jeãllã'tte da jue'kke ä'rbbvuõtt-teãd kue'llšeellmõðžžãst pirr Sãã'mjãnnam sagstõðlee'l valdiaraaji pãi'l.

” Vuãžžap siõgg kue'l põrttreeddin.”

Kiõtt-tuãjj lij jie'llemvue'kk, kãã'tt åãnn mi'jjid õhttvuõdãst õhttoðžžeen, kulttuurla da jie'llemnaa'leen. Kiõtt-tuãjaid rã'jje juõ'kk'kõ'žze jii'jjesnallšem da tõt čuã'jat õhttoðžž

vuázzlaid ouddmiárkkân ko'st sij liâ puáttam. Tobdstep, što kiõtt-tuâjj lij kïdd jee'res jie'llemvue'jjin, gu pie'kk aunnsin puá'tte puõccuin da kue'lin. Gu äimmõs mottai, še kiõtt-tuâjai ââ'nnemnä'l da -äai'j mottje. Tât miárkkad, što pie'kk kiõtt-tuâjain läppje. Mij õõlgtep tääimaid, ko'st nárre teåd kiõtt-tuâjain, što vuei'ttep staanâd ä'rbbvuõd da teåd se'rddje puõ'tti puõlvvõõggid.

Tobdstep, što leu'ddä'rbbvuõtt raavasm, gu ceerkav ij teänab viârat tõn. Öinn tääu'jab mättai sooggâs leeu'did da vuázža še jeältummšes tõ'st. Mij taarbšep jeänab vuei'tlvažvuõdid jue'kked ä'rbbvuõdid õhttõõzz noorõõttmõõžzin da še ämmatlânji.

Kiõlâst lij miárkkteei rool oummu identitetta da õhttõ'sse. Juõ'kk'kast sää'mpäárnast lij vuõiggâdvuõtt mättjed jie'nnkiõlâs. Tobdstep tõi nuõri da puârssi taarbid, kook liâ mõõntam kiõlâs, leša kook mo'rdde puõlvvõõggi traumaid da mättje ään jie'nnkiõlâs.

Kiõllvuõiggâdvuõd ko'le vuõi'ggest ärbvuõdlaid jie'llemvue'jjid da kiõtt-tuâjaid, gu mõõntep õhttvuõd tõid, mõõntep še kiõllân. Mee'st liâ še sää'n, koid jeä'p vuei't vuõi'ggest jáarglâ'tted jie'res kiõlid. Leä'p pe'cclõõžžâst tõ'st ,mä'htt äimm-muuttâs vaikkat kiõlle. Tõnt gu muõttja le'be luõttu kolljeei sää'n sätta läppjed mij sää'nruâkkast. Sää'mnuõrid älgg staanâd da äjšmä'tted mainsted jie'nnkiõlâs.

Sää'mnuõrin lij vuõiggâdvuõtt äâ'nned sää'mkiõl jie'resnallšem õhttvuõdin, mie'ldd looggeen ve'rğgnii'kkivui'm ä'sšõõttmen. Sää'mkiõl mätt'tummuš älgg vuei'nned tää'ssve'rddlânji jie'res kiõllmätt'tõõzzivui'm, gu me'st lij alggmeerlen vuõiggâdvuõtt mainsted,mättjed da äâ'nned jie'nnkiõllân. Mij õõlgtep lââ'ss resuursid sää'mmškooultõõzz da kääzzkõõzzi teäggummša.

”Äâ'nnep sää'mkiõl sosiaal'last mediast da še gu siõrrâp videosiõrid.”

Taarbšep tiõrvâsvuõttuõ'le jeänab ämmatnii'kkid, koin lij škooultõs kulttuurlânji sensitiivlaid miõlltiõrvâsvuõttkääzzkõõzzid, de še jeänab sä'mmlõõ'žžid tiõrvâsvuõttuõl ämmatnii'kkid, što sää'mnuõrid ij taarbâs çiõlgted mâi'd sij to'bdde da jeä'le çõõd. Sää'mnuõrin lij vuõiggâdvuõtt õlltää'ssõ'sse da kulttuurlânji da kiõl'lõ'žžen suâppjõ'žže veäkka da kääzzkõõzzid, gu sij jeä'le çõõd puõlvvõõggi traumaid da äimm-muttâz raajjâm tää'sk. Miõlltiõrvâsvuõttkääzzkõõzz da jie'res kääzzkõõzz ä'lğge lee'd na'ddjõõzz da vuázžamnalla še Sää'mjânnam äalgpeä'lnn. Teåd kääzzkõõzzin da vaiggâdvuõdin älgg noorrâd vuâkksânji. Taarbšep še mätt'tõõzz õhttõõzseen se'st seksuaal'laž da sooggbie'll uu'ccbõõzzi sä'mmlai vuõiggâdvuõdin da vä'žžlõõ'zzin. Sij liâ uu'ccbõõzzi uu'ccbõs.

Juõ'kk'kast sää'mnuõrâst lij vuõiggâdvuõtt äâ'nned sää'mkiõl sosiaal'last mediast da mee'st õõlgçi lee'd na'ddjõs jeäl nu'tt tuâjje'mmen. Öõlgtep tääimaid väjjõs-saagg da çârstummuš vuâstta, mõõn sä'mmla jou'dde tobddâd. Öõlgtep jeänab mätt'tõõzz sä'mmlain vä'lddnaroo'de, gu tât lij vuõi'ggest õhttvuõdâst väjjõs-sa'kkê, koon mij vuei'nnep.

Rasism da vâjjôs-saagg vaikktoðzzid sä'mmlaid jiâ tu'tkked tarbbsânji da täujja valdia lää'jj jiâ toobdâst vâjjôs-saagg, kää'tt kuâsttai stereotypiain, mäddvuõiggâdvuõdin, jiõõcmie'rreemvuõiggâdvuõdin de kulttuurlõ'zzin da kiõllõ'zzin vuõiggâdvuõdin. Rasism sä'mmlai vuâstta räa'jat nuõri haal vuässõõttâd ä'rbbvuõdlaid da äâ'nned kulttuur jie'll'jen.

Leä'p pe'cclõðžžâst vâjjôs-saagg seu'rrjõðzzin. Puäzžhâiddai ko'lle vâjjôs- saagg vä'lddnaroo'dest leša ä'kked kâ'l še mij jii'jjen õhtõzsteen. Puäzžhâiddji kõskkvuõðâst liâ pâjnam jii'jjes hiâvtem loogg. Vâjjôs-saakk vuäitt jââ'dted še žee'vti mue'kkummša. Puäzžhâiddai liâ teivvam pää'les täimast čârstummuz. Taarbšep še lââ'ss škooultõðzz žeevaidâhttrid, kook hoi'dde puâccjam le'be lammšõõvvâm puõccid.

“Korona lij vaikkam sää'mkiõl äânmmõ'sše, gu jeä'p leäkku vuäinnam taaurõðžžeen kue'htten ee'kken. Me'st lij ä'kked kuei'meen.”

Mee'st lij vuõiggâdvuõtt puõ'ttiägga da ton älgg lee'd jii'jjen -nallšem. Lij vääžnai, što mee'st liâ arena da õhtsaž noorõõttmõðžž, ko'st vueil'ttep mainsted ääi'jpoddsain aa'sšin da ää'blkâ'sted õhtsaid juu'rdid. Tâk noorõõttmõðžž liâ vääžnai mij puõ'ttiägga da nuõri pue'rrvuäittmõ'sše. Mä'htt ju'n leä'p tuõttâm koronapandemia poodd: jouddâp hiâlpeld jee'res ärra kuei'msteen valdiai täaimast. Öõlgtep täaimaid puõ'ttiäi'j väärast, što nääi't ij teänab kiäv ni kuä'ss. Mä't-a säärnaim aalgâst: leä'p õhtt meer neellj valdia se'st. Jeä'p uu'd valdiaraajid rä'tkked mi'jjid.

Jeällâs Sää'mjânnam! Live Sápmi! Leve Sápmi! Eläköön Sápmi!